

NAGY SZILVIA - KOVÁCS BUDHA TAMÁS - TÁBORI ANDRÁS

Stalker – a Nyugati pályaudvtól a „writers bench”-ig

A Google map-et szemlélem. Ráközelíték Budapestre, és végigpásztázom a vasútvonalat a Nyugati pályaudvartól Zugló állomásig, s most először, egy különös sétáról visszatérve egy új kognitív kategóriaként jelenik meg gondolataimban a „Nyugati line”.

Közösen végzett képzőművészeti projektjeinkben (a közös munka során Gruppo Tökmag néven) általában a graffitiszubbkultúra jól ismert útvonalait járjuk. Ezúttal viszont a séta célja nemcsak a firkák világában való elmélyedés, hanem sokkal inkább egy különös határvidék feltárása volt: a városi tér és kultúra diverzitásának megismerése, egy semleges, elszigetelt zóna feltérképezése – az emberi tevékenység lenyomatain keresztül.

A Gruppo Tökmag tevékenységeinek középpontjában az úgynevezett „nagyvárosi régészet” áll, amelyet Rácz Miklós régésszel közös kiállításunkon úgy fogalmaztunk meg: „a kortárs régészet olyan, a környezetünkben voltaképpen tömegesen előforduló tárgyi jelenségekkel foglalkozik, melyeknek művészeti, szociológiai, régészeti vagy egyéb vonatkozása közel azonos súllyal érvényesülhet. Kutatássá akkor válhat, ha tudományos kérdésfeltevés és módszerek révén gyűjt össze, tár fel és rendez jelenségeket.” (KOVÁCS BUDHA – TÁBORI 2010.) Hirdetőablak és feliratok, természet és civilizáció kölcsönhatásának nyomai, elhagyott használati tárgyak és kijárt ösvények egyenlő mértékben szerepelnek az archívumban, fotódokumentációval, ábrákkal kiegészítve. Az emberi jelenlétet „lenyomatokban” igyekszik megragadni: tárgyakban, üzenetekben, tevékenységek nyomában.

Alternatív útleírás

Az alternatív útleírás nem teljesen új keletű jelenség. Gondoljunk csak Karinthy merész budapesti utazásaira (KARINTHY 1956)! Saját élményeink hasonlóan újszerűek – mint amikor Karinthy írásai nyomán képzeljük magunk elé a máskülönben a maguk szolid mindennapiságában megélt utakat és tereket. És még átfedések is akadnak, hiszen a híres-hírhedt „városligeti rengeteget” mi is átszeltük, hogy eljussunk a Varannó utca bejáratáig, amely szinte észrevétlenül nyílik a Fővárosi Nagycirkusz és az

Állatkert között. A Varannó utca egy gyalogösvény, kanyarulatokkal, kétoldalt magas kerítéssel. Ez az út a Nyugati line-hoz vezető főcsapás, amint azt az utcát szegélyező téglafalakon látható falfirkák is jelzik. Sétánk időpontja kora délután: így még viszonylag sok emberrel találkozunk a kis úton, de nehéz felmérni, honnan jönnek, s merre tartanak, talán erre vágják le a távolságot a vasúton túli utcákhoz. Ez utunk központi helyszíne, az utca mégis szinte teljes ismeretlenségbe burkolódik, olyannyira hogy pontos útvonala még a hivatkozott nettérképen sincs jelölve.

A Varannó utcát a vasúthoz közel eső részen hagyjuk el, egy nyíláson, ami leginkább kibontott kerítéselemnek tűnik. Ez az útnak a Nyugati yardhoz legközelebb eső része (graffitis körökben így hívják a Nyugati pályaudvar rendezőjét). Frekventált hely, az adottságok ideálisak: eléggé elzárt terület, ahol zavartalanul megvalósítható egy-egy firka, ugyanakkor sűrű a vasúti forgalom, a vonaton utazó „nézőközönség” itt már leggyakrabban lassítva halad el – jut idő a szemlélődésre.

Vezetőinket és útítársainkat most leginkább az emberi jelenlét foglalkoztatta: Kik járnak erre? Milyen célból? Milyen tárgyi kultúrát hoznak, s hagynak maguk után? Dokumentációikban, gyűjteményükben külön mappákat alkotnak az erre járó emberek fényképei, az elhagyott tárgyak, az építmények, s ezek összehatásából rajzolódik ki az egymás mellett élő szubkultúrák életmódja: a hajléktalanok, a firkászok, a szipusok, az átutazók s velük egy térben, mégis teljesen kívülállóként a vonatok közönsége. Belakott és beélt terület ez, mégis üresnek és valamiképp elidegenítettnek hat, amikor áthaladunk a „zónán”.

A hely szimbolikus antropológiai sajátosságai is meghatározóak: úgy helyezkedik el a város központjában, mint egy határzóna, s jellegzetesen városon kívüli, „senki földjére” jellemző jegyeket visel magán. A szemétkupacok, a kiüresedett épületek, a kidőlt-bedőlt kerítések elhagyatottságot sugallnak. Nem tudjuk, hogy volt-e épület a sínpárok között található benőtt alapzaton, vagy csak egy meg nem valósult terv emléke, de maga a hely atmoszférája valami mást, egy korábbi intenzívebb kihasználtságot feltételez.

A szakzsargon az ilyen helyeket nevezi nem helyeknek (*non-lieux*). A nem helyek fő jellemzője, hogy a fogyasztási, közlekedési és kommunikációs tereket belakók és használók névtelenségét, magányát, látha-

talanságát reprezentálja, eltérően a valódi helyektől, amelyek alapvetően az egyéni és kollektív identitás szimbolikus és történelmi dimenziójú alkotóelemei (Augé 1995). A nem helyeken – például a vasutak, repülőterek vagy ipari övezetek területén – az egyének tevékenységeit jelek, szövegek által közvetített információk határolják és irányítják: a személyes interakciókat a tiltó, felvilágosító, tájékoztató feliratok váltják fel, melyek háttérben „morális” személyek csoportjai, a terekért felelős intézmények állnak (Rivas 2005).

Ennek a furcsa árnyékvidéknek egy izgalmas területe a „delta”: a váci és szolnoki vonal közötti füves-fás, időnként karbantartott terület. Ha nem vasútvonalak kereteznék, akár kis park is lehetne, így azonban leginkább egy magára hagyott földdarab, ahol a periodikus emberi jelenlét és a burjánzó természet térfoglalásai váltogatják egymást. A lenyírt területet belepi a növényzet, a kijárt ösvény eltűnik, az össze-

hordott deszkatákolmány darabjaira hullik. A fás rész időszakonként hajléktalanoknak ad otthont, vagy személtlerakóként szolgál, de amikor ott jártunk, szinte teljesen elhagyatott volt. A földterület kiszélesedő részén épületek sorakoznak, talán MÁV-fennhatóság alatt álló raktár-épületek, távolról egyik-másik üresnek és befoglaltnak tűnik, de utunkat állja egy kutya, így hát a sínek mentén kóborlunk tovább.

Itt a természet is más, nem a legyőzött, visszaszorított formájában jelenik meg, hanem küzdelmes jelenlétét tudatosítva látjuk, amint egy ág lenyomatot hagy a betonfalán, vagy a növényzet befedi a falat és a firkát is. Vegetáció és ember állandó kölcsönhatásaként alakított idő- és térpuzzle-ként szemléljük a kerítéssel egybefonódó fát, a növényzetel összefonódva lassan növekedő ruhaszáritó kötelet.

Látható és láthatatlan lakók

A Hungária körúti felüljáró mint éles határsáv jelöli ki az említett területeket látható és láthatatlan, lényeges és lényegtelen, van és nincs között. A vasútra néző oldalon nem gond, ha foszlik a beton, ha a tábláknak csak a hátoldala látszik, ha szemétkupacok halmozódnak, ha kidől a kerítés, ha elhagyatottak az épületek. Ez önmagában csak az

elhagyatott helyek repertoárja lenne. De mindezekhez társul a másik oldal, kiéleződnek az eltérések. Ahogy ott haladunk, szinte mi is láthatatlanná válunk. Ami itt van, az tulajdonképpen nem is létezik. Nincs számon tartva, nem besorolható, nem azonosítható. Érdekes, hogy ezt a „legalitásból kiszorult közeget” több szubkultúra is megtalálta magának, még ha teljesen eltérő célokkal is.

A hajléktalanok ideiglenes (illegális?) lakóépületei, tákolmányai pont ezt a láthatatlanságot használják ki: itt nincsenek számon tartva, számon kérve, próbálnak újra megkapaszkodni, valamit felépíteni. De nehéz ott határokat húzni, ahol a 'határ' fogalom nem is létezik. A fák között sétálva vajon mikor lépünk be a „kertbe”, és gyalogolunk át a „nappalin”? Ebben a szférában vajon mit jelent a magánterület? Egy kerítésen átbújva ismét egy tisztásra jutunk, de a kijárat két oldalán edények, és egy férfi egy különös, főzésre alkalmas tákolmányon valamit készít. A szerteszét heverő tollakból arra következtetünk, hogy húsvest. Ezek szerint ez ismét egy konyha.

A másik fő közösséget a graffitisek alkotják. Ők is saját területként élik meg ezt a vidéket, és otthonosan mozognak a zegzugos és veszélyes lankákon (átlagban kétpercenként elrobog mellettünk egy vonat, és sokszor nagyon kevés lehetőség van arra, hogy lehúzdjunk a sínek-ről). Az ő szempontjaik szerint azonban más e terület vonzereje: egyrészt védettség a művek létrehozásához, így az illegalitásnak kitéve megtarthatják inkognitójukat; másrészt a vonaton utazókban a saját nagyközönségüket látják. Láthatatlanul próbálják láthatóvá tenni üzenetüket, jelenlétüket.

Ezek a területek azonban telítettek egy másik folyamatos jelenléttel is, az utazók névtelen tömegével. Ana Maria Rivas a jelen lévő kulturális közegek harmadik csoportját, a nem-helyeken áthaladó tranzitutasok világát a következőképpen ábrázolja írásában:

„Ezeken a helyeken tranzitusként mindig csak áthaladunk. Amikor ott vagyunk, azt akarjuk, hogy gyorsan teljen az idő: olvasunk, mobilon beszélünk, óránkat nézzük, az információs plakátokat, gondolatban az épp hátrahagyott vagy a megközelítendő helyen időzünk. [...] Utazóként, fogyasztóként egy futó, ideiglenes identitásban osztozunk, nincsenek közös kompromisszumaink, kötelességeink, felelősségeink, csak azért vagyunk ott, mert teljesítettük a felelős szervek által mindenki számára előírt, az ottléthez szükséges feltételeket. Társainkat nem választottuk, egyszerűen összetalálkoztunk véletlenül egy vágyainktól és akaratunktól független pillanatra.” (RIVAS 2005.)

A különböző helyszínek besorolhatósága is eltérő kategóriákhoz köthető: az átutazók számára ezek nem valódi helyek, a hajléktalanok elsősorban a rejtettséget, védettséget nyújtó helyszíneket keresik, a firkák szempontjából viszont a láthatóság a fő szempont. A multifunkcionálisan működő helyszínek – mint például a vasúti felüljáró – központi szerepet töltenek be mint menedék és szállás, és mint fő közlekedési csapásvonal, ami graffitisek szempontból ideálissá alakít egy-egy szabad felületet az épületek tetején és a vasúti hidakon. Helyenként az együtt élő párhuzamos szubkultúrák nagyon közel kerülnek egymáshoz, szinte rétegenként olvashatók a közösségek: a sínpártól a bokros övezet választja el a firkákkal bevont kerítést, ezek közvetlen közelében a garázsok hátuljához tapadó épületek a hajléktalanok építményei, míg a garázsor túloldalán már a Francia utca lakóövezete található.

Tárgyak a térben

Az emberi jelenlét az egy-egy áthaladó látogatón kívül leginkább a tárgyi környezet formájában ragadható meg. Egy talált fotel és körülötte az eltérő jellegű olvasmányok: egy pillanatra egy szoba képét villantják elénk – valami pótlékot, valamit, ami talán egyszer volt, vagy jó lenne, ha lenne. Van egyfajta szabályszerű rend a szétszórt tárgyak között, a fotel helye és a kiegészítő párna az, ami túlmutat az ideiglenességen, ettől érezzük „helynek”, amelynek van gazdája.

Sokkal különösebben hatnak az elhagyott ruhák. Felvetik a kérdést, hogy ki, hol és miért szabadult meg viseletétől. Egy összehajtott nadrág a töltés mentén mindenesetre nem az eldobottság vagy elhasznátság képzetét kelti. Esetleg mint talált darab került ide, és mivel valakinek nem volt rá szüksége, itt hagyta, hogy más leljen rá. Talán Laci. Hiszen

„Laci ne köszönj” – olvassuk az oszlopokra kiragasztott üzeneten, így Ő az, aki megszemélyesül, aki kiemelkedik a magára hagyott, kifakult dokumentumok rengetegéből. A személyes iratok az utak mentén, kидobott CD-k, a közeli piac használhatatlanná vált portékái színesítik a vasút menti tárgyi kultúrát, keveredve a mindent belepő, jellegzetes vörösesbarna sinkóporral. S ahogy egyre közelebb érünk a nagyobb forgalmú közutakhoz, cserélődik a közönség is: itt már kereskedelmi egységek, üzletházak állnak a sínek közelében, de még a firkák jellege is változatosabb, akadnak zenekarokat népszerűsítő feliratok (Griff, ami az együttes által koordinált rajongói kampány eredménye, konkrét színskombináció-javaslatokkal a kivitelezést illetően), továbbá különféle szolgáltatásokat népszerűsítő hirdetések is.

...gipsz-stukko...

FESTES

06-20-312-8133

AUTÓFÉNYEZÉS

mesterjelen

hőkezeléssel

XX. Emöke u. 70.

Tel: 285-0965

AJTÓ-ABLAK PASSZI-
TÁS SZI-

GETELÉS

06:30:342-0506

Sétánk végpontja a zuglói vasútállomás valószínűtlenül hosszú betonkifutója, ahol a hőnek kitett beton már teljesen elformátlanodott, felhólyagosodott. Itt a vasúti forgalom és a tömegközlekedés miatt a „szociális hálóból” kiszorultak jelenléte kevésbé markáns, viszont a megálló fontos helyszín graffitis körökben: „writers bench” (firkászok padja) jelzi a várakozás, találkozások helyszínét, ahol esetlegesen a „beírt”, megfestett vonatok elhaladnak.

Stalker

Teljesítették tehát a „Nyugati line” egy szakaszát. A szerzők stalkerként mutatták az utat (a szó klasszikus értelmében, ami nagy tudású, speciális vezetőt jelent), alapos helyismerettel és nagyfokú szociális érzékenységgel, nyitottsággal világítva rá a városi szubkultúrák rétegződésére.

Nagyvárosi régészetük alapos feltárótevékenysége, a részletes fotódokumentáció önmagában is felfedi a „zóna” különös világát, de a kiegészítő információk láthatóvá, érthetővé és megismerhetővé teszik az ide látogató számára a „Nyugati line” világát. Láthattuk, hogy a határok valódi helyek és nem-helyek között nem teljesen átjárhatatlanok, vannak esetek, amikor a nem hely képes valódi helyé válni: „identitásremtő és szimbolikus konstrukcióként beíródva az őt belakók egyéni és kollektív történetébe” (RIVAS 2005).

Nem véletlen hát a hasonlat, Tarkovszkij klasszikus műve, a *Stalker*: tevékenységünkben visszatükröződik a zóna ismeretlenségével és megközelíthetlenségével dacoló stalker professzionalizmusa, örökös és céltudatos visszatérése a területre.

AUGÉ, Marc

1995 *Non-places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London – New York, Verso.

KARINTHY Ferenc

1956 Így írtok ti. Jules Verne: A csömöri úttól egészen a Filator-i-gátig. In uő: *Cirkusz. (Válogatott írások)*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 591–615.

KOVÁCS BUDHA Tamás –

TÁBORI András

2010 *Nagyvárosi régészet*. Budapest, Tokmag Publishing.

RIVAS, ANA MARIA

2005 Az emlékezet mint kultuszhely. *Korunk*, augusztus